

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 6 mars 2009

Mål nr

T 44-07

KLAGANDE

Wasa Kredit Aktiebolag, 556311-9204

Box 6740

113 85 Stockholm

Ombud: Advokat SW

MOTPART

K Johanssons Maskin och Fritid Aktiebolags konkursbo, 556575-9312

Advokatfirman Kaiding

Box 112

971 04 Luleå

Ombud: Advokat ME

SAKEN

Bättre rätt till lös egendom

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Svea hovrätts dom den 1 december 2006 i mål T 8280-05

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom i huvudsaken fastställer Högsta domstolen tingsrättens domslut.

Med ändring av hovrättens dom även när det gäller rättegångskostnader befriar Högsta domstolen Wasa Kredit Aktiebolag från skyldigheten att ersätta K Johanssons Maskin och Fritid Aktiebolags konkursbos rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten samt förpliktar konkursboet att ersätta Wasa Kredit Aktiebolag för rättegångskostnader vid tingsrätten med etthundrasextusenåttahundrasjuttiofem (106 875) kr i ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 17 oktober 2005 tills betalning sker, och i hovrätten med fyrtiofemtusen (45 000) kr i ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från den 1 december 2006 tills betalning sker.

Konkursboet skall ersätta Wasa Kredit Aktiebolag för rättegångskostnader i Högsta domstolen med etthundratiotusentvåhundrafemtio (110 250) kr i ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för Högsta domstolens dom tills betalning sker.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Wasa Kredit Aktiebolag (finansbolaget) har yrkat att Högsta domstolen skall ogilla konkursboets talan, befria finansbolaget från skyldigheten att utge ersättning för konkursboets rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten samt förplikta konkursboet att ersätta finansbolaget för rättegångskostnader vid tingsrätten och i hovrätten.

Konkursboet har bestritt ändring.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

DOMSKÄL

Konkursbolaget var återförsäljare av husvagnar och husbilar. Finansbolaget finansierade såväl lagerfordon som demonstrationsfordon. Tvisten gäller bättre rätt till en husvagn och en husbil som enligt finansbolaget innehafts av konkursbolaget som demonstrationsfordon med stöd av leasingavtal. Fordonen återtogs strax före bolagets konkurs av finansbolaget.

Sammanfattningsvis grundar konkursboet sin talan om bättre rätt till fordonen på att dessa inte omfattas av något mellan konkursbolaget och finansbolaget ingånget avtal om leasing och inte heller omfattas av någon annan överenskommelse som innefattar ett äganderättsförbehåll och förbud för

konkursbolaget att förfoga över fordonen innan dessa betalats. För det fall att någon sådan överenskommelse skall anses ha ingåtts beträffande

fordonen hävdar konkursboet att finansbolaget saknar separationsrätt till fordonen, därför att konkursbolaget haft tillåtelse att förfoga över dessa innan de betalades eller finansbolaget i vart fall förlorat sin rätt genom passivitet.

Av utredningen i målet framgår att finansbolaget via en av husvagns- och husbilsleverantörens generalagenter tillställts förtryckta blanketter benämnda ”Beställning/Kreditansökan”, vilka för hand ifyllts med ett kryss i rutan för kreditalternativet ”Wasas demovagnsupplägg med allmänna villkor för leasing”. På blanketten har aktuellt fordon specificerats genom att fabrikat, modell samt chassinummer angivits. Blanketterna var undertecknade av konkursbolagets ställföreträdare. I den förtryckta texten anges att återförsäljaren ”är införstådd med att äganderätten till fordonet tillkommer Wasa Kredit och förbinder sig att inte överlåta demovagnen till annan”.

De närmare omständigheterna kring vem som fyllt i blanketterna och hur dessa i övrigt har hanterats är inte utredda. Eftersom konkursbolagets företrädare – om än möjligen in blanco – har undertecknat och utgett blanketterna, saknar sådana förhållanden dock betydelse (jfr 11 § första stycket avtalslagen). Det saknar också betydelse att beställningen förmedlades till finansbolaget av ett annat bolag än det som nämnts i ett ramavtal om leasing som tecknats mellan finansbolaget och konkursbolaget.

De i målet aktuella fordonen får alltså anses förvärvade på de villkor som framgår av leasingavtalet och beställningsblanketterna.

Den som hyr ut lösöre har en mot hyrestagarens borgenärer skyddad äganderätt. Det ligger i avtalets natur att hyrestagaren inte får fritt förfoga över hyresobjektet, så ett förfogandeförbud behöver inte nämnas i hyresavtalet, lika litet som det behöver nämnas att uthyraren är ägare. I förevarande fall har det emellertid både i leasingavtalet och på beställningsblanketterna angetts att finansbolaget är ägare till demonstrationsfordon och att leasetagaren inte får förfoga över dessa.

Konkursboet har i målet gjort gällande att konkursbolaget, trots texten i leasingavtalet och på beställningsblanketterna, hade fri förfoganderätt över demonstrationsfordonen även innan dessa lösts och betalats av konkursbolaget. Konkursboet torde därvid ha utgått från att en sådan fri förfoganderätt medför att leasegivaren, i enlighet med den princip som gäller vid kreditförsäljning (se bl.a. NJA 1932 s. 292), inte har separationsrätt till objekten. Frågan är emellertid om ett förfogandemedgivande har denna effekt vid leasingavtal.

Spörsmålet vilken rättsverkan som följer med ett förfogandemedgivande i aktuellt hänseende har stor betydelse även i andra rättsförhållanden, t.ex. när aktieägare med eller utan pantsättning (s.k. depositum irregulare) har gett sin fondförvaltare fri förfoganderätt (aktielånerätt).

För konkursboets ståndpunkt talar att en leasegivare genom ett förfogandemedgivande godtagit att leasetagaren i ett viktigt hänseende kan handla som om han ägde objektet, varav skulle följa att leasegivaren inte heller i förhållande till leasetagarens borgenärer borde betraktas som ägare. Avtalet

skulle med andra ord redan genom förfoganderätten för leasetagarens egen räkning innebära att leasegivaren saknade separationsrätt i leasetagarens konkurs.

Mot den ståndpunkten talar emellertid den rättsprincip som kommer till uttryck i 53 § första stycket kommissionslagen (1914:45). Enligt denna bestämmelse förblir varor, som kommittenten lämnat till kommissionären för försäljning, i kommittentens ägo intill dess äganderätten övergår till tredje man eller till kommissionären, där denne själv inträder som köpare. Bestämmelsen får anses ge uttryck för en grundläggande princip, som är tillämplig på olika situationer när någon besitter annans egendom med fri förfoganderätt men utan att (ännu) ha laga fång till den. Sålunda har det i den juridiska litteraturen uttalats att, om en panthavare fått fri förfoganderätt över panten (s.k. *pignus irregulare*), pantsättaren ändå behåller äganderätten och har separationsrätt i panthavarens konkurs tills förfoganderätten utnyttjats (se Undén, *Svensk sakrätt I*, 10 uppl. 1995, s. 171 f., Rodhe, *Handbok i sakrätt*, 1985, s. 439, Håstad, *Sakrätt*, 6 uppl. 1996, s. 155 ff. och Lindskog i *Festskrift till Suzanne Wennberg*, 2009, s. 227 not 11; jfr Hessler, *Allmän sakrätt*, 1973, s. 156 f.).

Den nämnda rättsprincipen får anses tillämplig även på leasingavtal. Därav följer att ett förfogandemedgivande i ett leasingförhållande, t.ex. i form av en optionsrätt, inte i sig medför att leasegivarens separationsrätt till leasingobjektet går förlorad innan förfoganderätten utnyttjas.

Det nu anförda gäller bara verkliga leasingavtal och inte avtal som med hänsyn till sitt sakliga innehåll är att anse som ett kreditköp. Konkursboet har i

målet emellertid – utöver att konkursbolaget skulle ha haft fri förfoganderätt – inte åberopat sådana omständigheter som kan utgöra grund för en prövning av om leasingavtalet i själva verket utgör ett kreditköp. Med utgångspunkt i att parternas avtal är ett verkligt leasingavtal och eftersom konkursbolaget inte hade förfogat över fordonen före konkursutbrottet skall finansbolaget alltså anses ha bättre rätt till fordonen. Detta gäller oberoende av om det fanns ett uttryckligt eller konkludent medgivande till förfogande före betalning och oberoende av eventuell passivitet hos finansbolaget.

Tingsrättens dom skall således fastställas.

I avgörandet har deltagit: Justitieråden Johan Munck, Torgny Håstad (särskilt tillägg), Kerstin Calissendorff (referent), Gudmund Toijer och Stefan Lindskog
Föredragande revisionssekreterare: Ulrika Berg

	BILAGA TILL PROTOKOLL 2009-02-19	
		Mål nr T 44-07

SÄRSKILT TILLÄGG

Justitierådet Torgny Håstad tillägger för egen del:

”Även om ett avtal betecknats som uthyrning eller betalningen som vederlag för varans nyttjande, föreligger enligt 1 § tredje stycket lagen om näringsidkares avbetalningsköp (1978:599) ändå ett avbetalningsköp, om det är avsett att den till vilken varan utlämnas skall bli ägare. Denna tvingande bestämmelse tar främst sikte på avbetalningsköplagens återtaganderegler men bör tillämpas även i fråga om separationsrätt (jfr NJA 1908 s. 449 och kommissionslagens motiv, NJA II 1914 s. 273, samt SOU 1988:63 s. 49 ff.).

Omklassificering av ett avtal från leasing till avbetalningsköp skall naturligtvis inte ske redan därför att leasetagaren i vid mening är avsedd att bli ägare. Exempelvis räcker det inte att parterna bara förväntar sig att leasetagaren efter hyrestidens utgång skall förvärva hyresobjektet mot betalning av dess restvärde. För att avtalet från början skall betraktas som ett avbetalningsköp krävs att leasetagaren blir ägare genom betalning av hyrorna eller att han kan bli ägare därefter genom betalning av ett symboliskt tilläggsbelopp. Detsamma torde gälla, om leasetagaren inte bara har rätt utan även är skyldig att lösa lösöret genom att betala ett i avtalet angett restvärde eller att kompensera leasegivaren om denne inte kan avyttra leasingobjektet till tredje man till det i avtalet kalkylerade restvärdet och leasetagaren således bär marknadsrisken för leasingobjektet (jfr NJA II 1915 s. 306 f., 1977 s. 163 och 1978 s. 6 samt Möller, Civilrätten vid finansiell leasing, 1996, s. 53 ff.).

I förevarande fall framgår av utredningen att konkursbolaget inte betalade något till finansbolaget för demonstrationsfordonen under den första leasingperioden (modellåret); däremot betalade generalagenten ränta på finansbolagets kapitalkostnad under denna tid. Enligt en bilaga till finansieringsavtalet var hyresperioden för demonstrationsfordon inledningsvis åtta månader; det angivna restvärdet (lösenbeloppet) var under dessa månader stigande från 94,75 procent till 100 procent. Efter utgången av den första hyresperioden inträdde en andra hyresperiod på fyra månader under vilken konkursbolaget skulle betala ränta (6,75 procent) och en viss leasingavgift (3,52 procent) och vid vars slut konkursbolaget var skyldigt att lösa fordonet till 88 procents restvärde. Enligt punkt 13 i allmänna villkor fogade till finansieringsavtalet skulle avräkning ske vid leasetidens slut, sedan objektet sålts. Om det av tredje man erlagda försäljningspriset översteg leasegivarens restvärde, angivet på leasingkontraktet, skulle leasetagaren som återbäring erhålla 100 procent av överskottet; vid underskott skulle leasetagaren omgående inbetala detta med tillägg för mervärdesskatt.

Av de nu nämnda avtalsvillkoren framgår att den leasingavgift som konkursbolaget skulle betala under den andra hyresperioden i motsvarande mån minskade den köpeskilling som konkursbolaget slutligen skulle betala till finansbolaget för förvärvet av äganderätten till fordonen samt att konkursbolaget hade rätt och skyldighet att senast vid viss tidpunkt förvärva demonstrationsfordonen till ett fast pris och därmed hade såväl fördelen som nackdelen av prisutvecklingen på marknaden. Härav följer att leasingavtalet borde betraktas som ett kreditköp.

Med denna bedömning uppkommer frågan om finansbolaget skulle ha haft separationsrätt enligt regler om äganderätts- eller återtagandeförbehåll vid kreditförsäljning. Efter en omklassificering bör ett sådant förbehåll kunna underförstås (se Håstad, Sakrätt, 6 uppl. s. 151 f.), om det inte som i förevarande fall har kommit till uttryck. Vid kreditförsäljning medför en rätt för köparen att förfoga över varan före betalning att återtagandeförbehållet är ogiltigt mot tredje man, även om förfogande ännu inte ägt rum.

Den som hävdar att ett avtalat förfogandeförbud inte är allvarligt menat eller har eftergetts har i princip bevisbördan för sitt påstående (jfr NJA 1959 s. 590). Eftersom ett förfogandeförbud för en återförsäljare som inte har god likviditet står i strid mot affärsmässiga realiteter, bör beviskravet emellertid inte ställas högt. I vissa situationer kan det till och med presumeras att förbudet att förfoga före betalning till säljaren inte är allvarligt menat (se Almén i Svensk Juristtidning 1918 s. 21 not 1, NJA 1932 s. 292, 1935 s. 152, 1960 s. 221 och 1974 s. 660 med justitierådet Mannerfelts tillägg samt SOU 1988:63 s. 68 f).

Enligt ett kompletterande samarbetsavtal mellan finansbolaget och generalagenten skulle generalagenten ha hand om registreringshandlingar och registreringsskyltar tills respektive fordon var till fullo löst; handlingarna skulle skickas till återförsäljarna (bl.a. konkursbolaget) endast efter godkännande av finansbolaget. Ställföreträdaren för generalagenten, OB, har i ett vittnesmål uppgett att konkursbolaget efter försäljning rekvirerade och mottog registreringshandlingar och registreringsskyltar beträffande sålda fordon från hans bolag och att finansbolaget fick meddelande om utlämnandet. Det är ostridigt i målet att inget av de fem demonstrationsfordon som sålts betalades till finansbolaget tidigare än 1 ½ månad efter omregistreringen. Härigenom måste

finansbolaget ha fått klart för sig att fordonen såldes före betalning till finansbolaget, men finansbolaget har inte reagerat förrän det sist sålda fordonet sålts utan att ha varit betalt. I ett fall, där försäljning skett utan att betalning flutit in till finansbolaget, förlängde detta till och med kredittiden för konkursbolaget. Det framgår vidare av ett vittnesmål av finansbolagets kreditansvarige BB att denne ansåg det ohederligt att sälja leasingfordon utan att redovisa, men han nämnde inte – trots att försäljningar i strid mot avtalens ordalydelse då var föremål för rättegång – att det var ohederligt att sälja trots äganderättsförbehåll med förfogandeförbud.

De anförda omständigheterna talar starkt för att finansbolaget från början inte hade någon invändning mot att demonstrationsfordonen såldes, om finansbolaget bara fick betalt i anslutning till försäljningen, samt att äganderättsförbehållet och förfogandeförbudet således endast syftade till att ge separationsrätt till osålda fordon. Äganderättsförbehållet borde därför anses ha varit ogiltigt från början.

Detta mål illustrerar hur återförsäljning finansieras med avtalskonstruktioner, som syftar till att kringgå regeln om att äganderättsförbehåll och återtagandeförbehåll är sakrättsligt ogiltiga när en köpare får förfoga över varan före betalning. De av mig gjorda bedömningarna är inte okontroversiella. Uppläggen leder alltså till besvärliga gränsdragningar mellan å ena sidan leasing-, kommissions- eller konsignationsavtal och å andra sidan försäljning på kredit med äganderätts- eller återtagandeförbehåll samt, när det är fråga om kreditförsäljning, till besvärliga bedömningar av om ett förfogandeförbud varit allvarligt menat. Om genomsynen leder till omklassificering och bortfall av separationsrätt, är genomsynen värd mödan. Men det är inte god rättsekonomi, vare sig för parterna eller för domstolarna, och det ger ingen bra förutsebar-

het, att i princip bekänna sig till ett reellt synsätt men ändå tillgodose leverantörernas säkerhetsintresse genom en snäv inställning till omklassificering av kommissionsavtal, leasingavtal och dylikt samt genom en snäv tolkning av när förfogande skall anses medgivet. Skulle avtalskonstruktioner av det slag som finns i målet ge den s.k. leasegivaren separationsrätt i syfte att underlätta kreditförsäljning via återförsäljare som saknar kapital, borde resultatet i stället åstadkommas genom att creditsäljare tillåts tala i klartext och göra ett förbehåll om säkerhetsrätt i såld vara, vilket är giltigt mot köparens borgenärer fram till dess att köparen säljer varan vidare. En tydlig separationsrätt – eller snarare säkerhetsrätt – i varor fram till vidareförsäljningen, kombinerad med de begränsningar som finns enligt 4 kap. 10 § konkurslagen att återvinna betalningar som inte sker i förtid och som dessutom är ordinära, skulle stimulera till ökad leverantörskredit och därmed till ökad konkurrens om kreditgivning med lägre kreditkostnader som följd. Rättssystemet skulle också bli konsistent genom att separationsrätten (eller säkerhetsrätten) vid kreditförsäljning skulle sammanfalla med separationsrätten till anförtrodd egendom till vilken besittaren har fri förfoganderätt (53 § första stycket kommissionslagen). Säkerhetsrätt till såld egendom fram till köparens förfogande finns i alla västeuropeiska rättsordningar utom, såvitt jag vet, den svenska, norska, finska och spanska. En europeisk harmonisering framstår på sikt som oundviklig, eftersom den spansk-nordiska avvikelserna komplicerar det fria varutbytet i Europa (jfr det internationellt privaträttsliga målet NJA 1984 s. 693). En ändring av den i Sverige gällande sakrättsliga ogiltighetsregeln borde därför övervägas av lagstiftaren (jfr Håstad, a.a. s. 190 f.).”